

Sivistysyliopisto organisaatiossa ja tutkijakoulureformismissa

■ Kari Kantasalmi

Monet ajattelevat, että 1800-luvun Preussin yliopistokeskustelun ydinkäsitteessä (*Bildung*) olisi jotakin ajankohtaisesti lupaavaa.¹ Ajankohtaistaminen tapahtuu valitettavan usein idealisoimalla perinnettä, harvemmin analyttisesti syventäen. Tässä kirjoituksessa puolustan jälkimmäistä asennetta yliopistolaitoksen itseymmärryksen edellytyksenä. Sivistysyliopistoperinteen semantiikan yhteiskunta- ja sosiaaliteoreettisesti informoitu käsitehistoriallinen syventäminen edistäisi muun muassa tutkijakoulureformin moniulotteisuutta. Se saattaisi hillitä reformismien haittoja ja kohentaa yliopisto-organisaation yhteisöllisiä edellytyksiä.

Käsitteiden tulkintamalleissa on aina tilaa ideologialle. Se on tulkinnan ulottuvuus, jolla valtakommunikaatio ottaa kulloistenkin rakenteellisten ja semanttisten edellytystensä mukaista pelitilaa. Ideologia tuottaa refleksioita, jotka ilmenevät kontekstikohtaisen havainnoinnin suuntautumisessa ja ymmärryksessä. On analysoitava, historiallisesti kehittyvien ja odotuksina ilmenevien, yliopiston tehtävien ja rakenteiden kehitystä asettamalla se rinnan sivistyssemantiikan kehityksen kanssa. Osoitan ensin kuinka ns. sivistysyliopisto idealisoituu. Sen jälkeen analysoin tutkijakoulureformismia sivistyksen (*Bildung*) refleksiokäsitteen kautta ja muutaman esimerkin avulla. Muun muassa Wilhelm von Humboldtin (1990) käsitykset tieteen *vapaudesta* ovat taustalla, kun kysyn tutkimuksen ja opetuksen *ykseyden* mahdollisuuksia tutkijakoulureformismien havainnoinnin valossa.

1 Helsingin yliopiston kansleri Ilkka Niiniluoto (2011); Helsingin yliopiston kansainvälinen ”advisory board” suositteli syyskuussa 2012 yliopistoa konkretisoimaan tutkijakouluja ja tohtoriorjelmia humboldtilaista perinnettä myötäillen. Rehtori Thomas Wilhelmsson (*Yliopistolainen* 4/2012, 13). Professorien Antti Hautamäki ja Pirjo Stähle (2012, 9–118) ns. ”uushumboldttilainen” ohjelma.

Yhteiskunta on aina ollut yliopistossa. Tehtävämme on käsittää tuo sisäisyys historiallisissa konteksteissaan. Organisaatiota suuntaavat tulokinnat muodostuvat sen sosiaalisten käytäntöjen kommunikaatiossa. Sivistyssemantiikka johtaa kysymään, mille kumousten Euroopan odotuksille yliopisto on ollut avoinna ja millä tavoin. Berliinissä 1800-luvun alussa yliopistoa uudistava kommunikaatio oli *Bildung*-teorian kautta omintakeista. Olisi kysyttävä, miten yliopistolaitos on sivistyksen semantiikan yhteydessä organisaationsa monien kontekstien moniäänisessä kehityksessä toiminut ja mitä tästä on seurannut. Olisi siis hyvä erottaa teoreettisesti hallitulla tavalla toisistaan instituution ja organisaation käsitteiden tarjoamat näkökulmat.

Käsitän organisaatiot sosiaalisten systeemien tyyppinä (ks. Niklas Luhmann). Perustaltaan kommunikaatiiviset sosiaaliset systeemit nähdään kehittyvinä, mutta niiden ympäristössä olevat psyykkiset systeemit adaptiivisina. Havainnoimme sosiaalisen systeemin kommunikaation kytkeytymisessä ilmenevää kognitiivista avoimuutta. Teoria organisaatioista on varsin kehittynyt. Nyt fokusoin systeemirajojen ja päätöksenteon pulmien kautta. Instituution teoria puolestaan on melko hajanaista. Ronskisti tiivistäen, siinä tavoitellaan sosiaalisuutemme konstituutiota. Instituution käsitteen kautta tieteellinen havainnoitsija korostaa käytäntöjen (esim. tiedon ja opinnollisuuden edistäminen) jatkuvuutta ylläpitävän kommunikaation pitkää kestoa. Tällöin nähdään käsillä olleiden sosiaalisten ja yhteiskunnallisten rakenteiden ehdoissa tuotettuja tavaksi tulleita ratkaisuja eli konstruktioita, jotka odotusrakenteina vaikuttavat myös polkuriippuvuuksiin. Berliinin 1800-luvun alun tieteellisen sivistyksen vaatimukset olivat yliopiston perinteistä oppilaitos-olemuksesta vastaan suunnattuja, mutta tuossa reformismissa ilme-

ni kuitenkin vain historiallisesti normaali kriisi, missä yliopisto instituutioon ei vielä järkkynyt (Schelsky 1963, 33). Entäpä nyt, onko instituutioon mullistus jo havaittavissa?

Tarkemman analyysin edistäminen on mielekästä, kun koetamme konkreettisesti ymmärtää yliopistolakimme velvoitteen edistää ”vapaata tutkimusta sekä tieteellistä ja taiteellista *sivistystä*”. Itsenäisyyden ajalla sivistys onkin ollut yliopistolakien ja asetusten periaatteellinen tarkoituksäsite. Missä ja miten tuo sivistystarkoitus kulloinkin tulkitaan yliopiston sisällä? Muuntuuko tuo yleinen tarkoitus erityiseksi, yliopiston tehtäviä reaalisesti suuntaavaksi organisaation sisäiseksi ohjausmantiikaksi? Helsingin yliopiston johtosääntö (2. §) ”painottaa tutkijankoulutusta edistäen samalla tieteellistä sivistystä”. Lisäksi sivistys esiintyy Helsingin yliopiston strategiassa. Olisiko kyse vain lineaarisen organisaation (tavoite-väline) jäsenettyjen käytäntöjen yleisperiaatteesta, jolla yliopisto kuvaa itseään lähinnä lainkuuliaisuuden mielessä. Sivistykseen saatetaan vedota myös seremoniaalisesti, kenties jopa yliopisto-organisaation jäsenten yhteisöterapeuttisessa mielessä.

Semantiikan ideologisuus

Suomalaisen sivistysyliopiston *idearium* syntyy historiallisen semantiikan tarkennusta vaativilla tavoilla germaanisen ydinkäsitteen *Bildung* lainana. Käsitteen perusteellisempi historia on toinen tarina, joten tässä näytän vain suuntaa. Ruotsin *bildning* mahdollisti teoreettisen latauksen, kun taas suomenkielen *sivistys* toi mukaan, etymologian osoittamat siivon ja siveän, käyttäytymisen ulkoiseen muotoon liittyvät painot. Näillä oli rahvaan (seura)kunnallisen hallinnan funktioita, joita sittemmin siirtyi koululle ja uuden poliittisen kansalaisen *citoyen* odotuksiksi.² Kansakoulun joulunäytelmästä *Seitsemän veljestä* muistan repliikkini: ”Siivosti veljet!” Tässä saattoi kiteytyä opettajaseminaareista valmistuneiden näkemys

2 Eino Leinon runo *Suomen siveys* vuodelta 1909 tiivistää tunnelmia yhteiskunnan politiikan puolue-muodon kehityksestä. En syvennä nyt tätä, vaikka näenkin yliopiston reformismissa myös tällaista pintää.

sivistyksen edellyttämästä kansalaisyhteiskunnasta. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kaunotieteellisen toimikunnan Maaliskuun lausumassa (1873), josta J. V. Snellman (1806–81) oli kantaanut huolta, puolustettiin edellä mainitun teoksen perusajatusta, jonka nähtiin olevan se, ”että sivistys ja siivot tavat ovat välttämättömänä ehtona ihmisen vapaudelle, rauhalle sekä onnelle” (Snellman KT 23, s. 229).

Möhömpi suomalainen yliopistoa koskeva keskustelu on liittänyt sivistyksen käsitteen ennen muuta von Humboldtin (1767–1835) reformi-ideoihin, siis saksalaisen idealismin ja uushumanismin filosofiseen kontekstiin. Sielläkin *Bildung*-käsitteen tulkinnoissa oli ideologinen ulottuvuutensa. Niinpä jo 1840-luvun Berliinin akateemisen nuorison radikaalit vaativat saksalaisen ideologian kritiikkiä. Käsitteen kautta kuitenkin syvennettiin yliopiston perustehtävien (tutkimus ja opetus) *refleksiota*. Nykyisin tietentekijöillä ei ole yliopistoa koskevassa keskustelussaan yhtä laajasti tunnustettua refleksioita keskusta, so. idealistista filosofiaa. Lisäksi heidän on huomioitava yliopiston johtamisen eriytyneiden prosessien refleksiivisuuden tuottamaa *erityissemantiikkaa* (Luhmann). Emme voi olettaa tietentekijöiden- tai organisaation ohjauksen prosessien kommunikoivan sivistyksen käsitteen kautta syventäen, vain sen vuoksi, että tuo seremoniaalinen sana on yliopiston normiohjauksen yleisimmässä asiakirjoissa ja strategiassa. F. W. J. Schelling (1803) näki tutkimusuuntausten erikoistuvan jo eristymiseensä asti. Yliopisto-organisaation ohjauksen semantiikka näyttäisi eristyvän laskentatoimen johdolla. Mikä pitää *univeristas* ykseyttä kasassa?

Sivistyksen käsitteen syvempien ohjausmerkitysten kommunikatiivinen epätodennäköisyys yliopistossa voidaan myös kääntää organisaation sisäiseksi haasteeksi. Ideologista tulkintatilaa kannattaa kuitenkin rajata syventämällä johtokäsitteen merkitysulottuvuuksia rakenteellisen analyysin yhteydessä. Jo Turun akatemiassa tunnettu J. G. Herder (1744–1803) lienee *Bildung*-käsitteen vakavan teoreettisen kehittelyn varhaisin edustaja (Bollenbeck 1996 ja Riikonen 2006). Suomessa uuden sivistyskäsitteen selvä ilmentymä

on nähty J. J. Tengströmin (1787–1858) *Aurakalenterin* 1817/1818 kirjoituksessa, missä käsiteltiin Suomen kirjallisuuden ja kulttuuriin kehityksen esteitä, mutta siinä ei ollut osoitettavissa tietoisuutta von Humboldtin ajattelusta (Manninen 1990, 248–250). Berliinin myöhäisvalistuksen syventämä *Bildung* ei ollut myöskään selvästi sisään kirjoitettuna Keisarillisen Aleksanterin yliopiston vuoden 1828 statuuhteihin, vaikka *bildade* sana inkluusiopykälässä (§ 97) yhdessä *upplysning* sanan kanssa vilahaakin. Niiniluoto (2011, 9) ja Klinge (1989, 96–99) kuitenkin tulkitsevat tekstin kehitystä sivistysyliopiston suuntaisesti. Venäläinen yliopistoreformi tunsu Berliinin yliopistosta valmistuneiden vaikutuksen muun muassa Dorpatin yliopiston vuoksi, missä opetusta annettiin myös saksaksi.

Suomen yliopiston perussäännöt tulivat ennen keisarikunnan muita yliopistoja ja korostivat jatkuvuutta (Klinge 1989, 94–95). Voidaan kuitenkin todeta, että filosofian professori Tengström edisti akateemisen nuorison parissa G. W. F. Hegelin (1770–1831) filosofiaa.³ Se vaikutti myös tulevien virkamiesten opiskelussa, kuten Snellmanin (1841) *Persoonallisuuden idean* esipuheessa todistaa (KT 3, 60 ja Savolainen 2006, 133). Snellmanin ei kuitenkaan sallittu syksyllä 1837 pitää uutta sivistysajatusta ilmentäneitä luentoja, *Den akademiska frihetens sanna natur och väsende* (SA I, 615–630 Juha Mannisen kommentit SA I, 779–785 ja Savolainen 2006, 191–197). Uusien kehittelyjen kannalta vastustus on parempi kuin välinpitämättömyys tai seremoniaalinen viittailu sivistysyliopistoon. Luentojen käsikirjoitukseen perustuva Snellmanin *Om det akademiska studium* ilmestyi Tukholmassa vuonna 1840 (KT 2, 452–476). Käsitystä opiskelusta innoittivat F. W. J. Schellingin vuonna 1803 julkistamat luennot *Vorlesungen über die Methode des akademischen Studiums*. Näitä yliopistopedagogiikan luentoja von Humboldt sanoi opiskelleensa loputtomasti iloiten. He tarkastelivat yliopistoa sen tehtävien kak-

3 Hegel oli rehtorina Berliinin yliopistossa lukuvuoden 1829/30. Esa Sironen (1990, 54) katsoo, Descartesin *cogitosta* alkaneen ja saksalaiseen idealismiin hui-pentuneen subjektiviteetin filosofian kukoistuksen sivistysliikkeenä kestäneen Hegelin kuolemaan asti.

soiskohdennuksen – tutkimuksen ja opetuksen – erityislaatuisen ykseyden kautta.

Ajatus siitä, että yliopistolaitoksella sinänsä olisi jokin erityinen idea, voidaan tulkitta myös sääty-yhteiskunnalle tyypillisen akateemisen elämänmuodon puolustuksen jälkivallankumoukselliseksi semanttiseksi reaktioksi (vrt. Rothblatt 1997). Tällaisenaakin idean historiaa tulisi tarkastella tieteellisesti. Usein kuitenkin edetään ideologiseen rekonstruktioon, mikä tarkoittaa yliopisto-organisaation ongelmakeskeisen refleksioin ilkeitä rajoitteita. Tieteellisen ja teoreettisen syvyytensä vuoksi von Humboldtin yliopistoreformistiset ideat ovat toki levinneet. Yliopiston itseymmärryksen vakavissa esityksissä olisi sopivaa tarkastella ideoiden juurtumista kriittisesti, myös vuonna 1810 perustetun Berliinin Friedrich-Wilhelmsyliopiston käytäntöjen osalta. Humboldttilaisen yliopiston keskeisten periaatteiden muodostama *topos* taisi Saksassa olla pikemmin 1900-luvun keksintö kuin 1800-lukulaisten tuntema (Palettschek 2001).

Englanninkielinen yliopiston *idearium* puolestaan viittaa mielellään Oxfordin anglikaanipapin, sittemmin katolisen kardinaalin John Henry Newmanin (1801–90) kirjaan *The Idea of a University*, jonka hän julkaisi Dublinin yliopiston rehtorina ollessaan vuonna 1852 (ks. MacIntyre 2009). Ns. *Oxbridgen* elämänmuodossa edellytettiin vielä 1800-luvun jälkimmäisellä puoliskolla vakinaisessa toimessa jopa selibaattia. Suomessa Newmanin myöhäistunnustuksellisen *universitas*-ykseyden sijaan keskusteltiin 1840-luvun kumousten tietoisuudessa jo käytännöllisemmän *bildning*-käsitteen kautta. Keskeistä on ollut J. V. Snellmanin filosofisesti syvennetyn valtio-opin, pedagogiikan ja käytännöllisen kansanvalistuksen ja sivistyksen kautta operoinut voimakas ote.⁴ Tässä seurattiin myös romantiikan traditiota, missä rahvaskin saattoi tunnistaa juurensa. Kirjapainotaidon maailmaan suuntauduttiin, mutta otteessa vaikutti myös skandinaavisen akateemi-

4 Johdatusta Snellmanin akateemiseen sivistyskäsitteeseen (Mehtonen 1990, Pulkkinen 1990, Manninen 1990, Väyrynen 2007 ja Wilenius 2007) sekä sen käytännöllisyyteen (Lahtinen 2006).

sen valistuksen (*upplysning*) perinteen käytännöllinen (*hushållning*) *idearium*, johon myös yrityksen muoto on voinut tarttua.

Käytännöllisyys ilmeni myös yliopistomme koulumuodon perinnejatkuessa, kun vuoden 1828 statootit asettivat kasvatuksen ”...dana dess Ungdom till skicklighet för KEJSARENS och Fäderneslandets tjänst” tehtäväksi. Klingen (1989, 96) outo tulkinta vuoden 1828 kytkennästä ns. humboldtilaisuuteen sanoo ”opetuksen sitomisen tutkimukseen” tapahtuneen ”*Erziehung durch Forschung* -periaatteen” kautta. Sivistysliike katsoi yliopistoa sekä tieteen että koulumuodon kehityksen näkökulmasta, mutta operoi von Humboldtin tavoin ”*Bildung durch Wissenschaft*”⁵ periaatteen kautta. Tässä kasvatusta (*Erziehung*) yliopisto-opetuksen tehtävänä problematisoitiin sivistyksen käsitteen kytkennässä tieteeseen. Kyse oli sekä tieteen välittäjästä oppimisesta että opettajan ja opiskelijan roolien vastavuoroisuudesta tieteellisen sivistyksen itsemuodostuksessa. Tähän ei yliopistoa edeltäville organisaatioille tyypillinen kasvatuksen ulkoinen tavoitteisuus sopinut.

Ulkopuolelta määritellyn kasvatuksen ajatus on lähellä, kun tohtoritutkintojen sisältöjen ammatillisen laventamisen ja nopeamman tuottamisen odotukset voimistuvat. Ristiriita on syytä ottaa vakavasti tutkijakoulun ja tohtoriohjelman järjestyskäsitteiden kontekstissa. Tutkijan itsetietoisuuden kehitys edellyttää vapautta kritisoida myös opettajaa. Helsingin yliopiston johtosääntöä (2. § ja 60. §) voisi selkiyttää perustehävän (2. §) ensimmäisen momentin muotoilun mukaisesti. Tutkijakoulutettava olisi ”tohtorikoulutettava” johdonmukaisempi ja sivistyksen johtoajatukseen osuvampi käsite. Euroopassa on niitäkin, jotka sivistyksen mielessä määrittävät itsensä ”nuoren tutkijan” tittelillä jo ennen tohtorintutkintoa.

Nyt pitäisi jo olla selvää, että en suosittelen Hautamäen ja Stählen (2012, 10 ja 15) tavoin konstruoimaan ideologista ”uushumboldttilaisuuden”

ohjelmaa. Syventäisin mieluummin yliopistolaitoksen analyysia sivistyksen käsitteen refleksioon mahdollisuuksia hyödyntäen. Heidän tavoitteensa tiedeministeristä toisi mukanaan puoluemuodon katseen myös niihin asioihin, jotka valta yliopiston sisällä toimiessaan peittää häveliäästi akateemisella kaavulla. Uushumboldttilainen ohjelmallisuus kuumentaa yliopiston poliittista reformismia, mutta ideologisuudessaan se tuottaa yliopiston käytäntöjen ongelmien refleksioon rajoitteita. Hautamäen ja Stählen ohjelma edistää yliopiston kolmoistehtävän organisoimista. Tätä perustellaan karkeasti väittämällä, että tutkimuksen ja opetuksen kaksoisfokus ”perinteisen sivistysyliopiston” merkityksessä olisi tarkoittanut ”eristäytymistä yhteiskunnasta”. Näin pyritään tunnustamaan ”vuorovaikutustehtävän” eriytyminen ja synnyttämään uusi sidos.

Uusi kolmesäikeinen köysi olisi punos, joka huomioisi myös kaupallistamisen odotukset. Tämän ymmärtäminen edellyttää *development* ja *innovation* teemojen täsmennystä firman muodon kautta. Hautamäki ja Stähle (mt, 37) esittävät tieteenalojen sisäisen näkökulman ja ongelmalähtöisen näkökulman karkeaa vertailua. Heidän taulukonsa rohkaisee tieteen kehityshistorian outoa amnesiaa ja unohtaa, että tiede on edennyt sekä sisäisten teorioidensa suuntaamana että sovelluskäytäntöjensä innoittamana. Ihmiskunnan ”ilkeät ongelmat” ovat tulleet politiikassa tunnistettaviksi paljolti juuri globaalin tiedejärjestelmän toimivuuden kautta. Ilkeiden ongelmien synnyssä osansa on ollut teknologian vastuuttomalla kaupallistamisella. Ongelmat eivät ole yksin tieteen ratkaistavissa, mutta tiede on tullut välineeksi myös ongelmien poliittisessa tunnustamisessa. Tutkijakouluisa tulisikin huomioida tieteen filosofiaa, historiaa, tiedon- ja tieteen sosiologiaa sekä viime vuosikymmenten aikana ryhmittyneen tieteen- ja teknologian tutkimuksen näkökulmia. Sivistys on toiminut syventävän refleksioon käsitteenä pedagogisten prosessien tarkastelussa. Se voisi toimia myös tieteen prosessien refleksiolla. Tieteellinen havainnoija tuottaa aina soveltamiensa erottelujen mukaisen pimeän kulman, joka paljastaa hänen kognitiiviset kapasiteettinsa,

5 *Wissenschaft*-sanan kontekstittietoinen kääntäminen edellyttää englanniksi *science*-sanaa täydentäviä ratkaisuja *science and scholarship* tai *higher learning*.

mutta vain toisen asteen havainnoitsijalle, joka havainnoi havainnoitsijaa (Luhmann 1990, 87). Tieteen rekursiivisuuden voimistaminen tieteen ja teknologian tutkimuksen avulla on sivistysprosessin puolustusta – sen alistaminen sovitaa köyttä sivistyksen kaulalle.

Tutkijakoulureformismi koulun ja firman muotojen kautta täsmentäen

Nyky-yliopiston rakenteiden ja sivistyssemantiikan mahdollisuuksien ymmärtäminen edellyttää siis vähintään kahden yhteiskuntakehityksen tuotaman muodon, *koulun* ja *firman* tajua. Yliopistoa eurooppalaisena instituutiona on aina käsitelty koulumuodossa. Ei pidä luulla, että 1800-luvun sivistysliikkeen korostama yliopiston erityisyys sitä edeltäviin koulutyyppeihin olisi tarkoittanut koulumuodon merkityksen yksinkertaista kielämistä yliopistossa. Yliopistoa ei kuitenkaan voi ymmärtää yksinomaan koulumuodosta käsin. Sivistysliike terävöitti 1800-luvun yliopiston paikkaa edeltävien koulujen ja aikakautensa tieteellisten laitosten (tiedeakatemit, tieteelliset seurat, klinikat jne.) yhteydessä. Nyt yliopisto kytkeytyy paljon kompleksisempaan oppilaitoskokonaisuuteen ja tutkimuskäytäntöjen variaatioon. Koulumuodon rationalisoidut käytännöt ovat merkittävä osa tämän päivän yliopisto-opiskelijoiden elämäkokemusta. Melko yleisesti he puhuvatkin tulevansa kouluun. Koulumuodon sekvenssien odotusarvoilla esikoulusta tohtoriksi pitäisi toimeentuloturvatussa elämäkulussa valmistua noin 23 vuoden kestossa. Muodon vaikutus ei kuitenkaan rajoitu vain konkreettisiin koulunkävijöihin. Yhteiskunnan osajärjestelmät viestivät koulua vieroksuneille muodon voimasta muun muassa eriytyneiden työmarkkinoiden kautta.

Nyky-yliopisto sallii entistä enemmän koulun ja firman muodon määrittää käytäntöjään. Vaikka yliopisto ei rehtori Thomas Wilhelmssonin mielestä sentään ole liikevoittoa tavoitteleva osakeyhtiö (*Yliopistolainen* 4/2012, 13), yritysmuotoisessa toiminnassa kehitettyjä organisaation ohjauksen välineitä ja ajattelutapoja sovelletaan yliopiston perustehtävien ohjauksessa. Rehtori, konsernijohtajan roolissa, viittaa ansaintalogiikan käsitteellä tilivirastosta tuttuun budjetti-

rahoituksen odotukseen. Ohjaus seuraa kaavaa (tavoite–väline–tulos/tuotos–tavoite). Tähän liittyy mekanismi, joka muuntaa tieteellisten käytäntöjen tulokset johdon seuraamiksi tuotoksiksi (tohtoritutkinnot ja julkaisut). Erityislaatuiset artikkelit ovat perustaltaan tiedon edistämisen käytännöissä saavutettujen tieteellisten tulosten esityksiä eli tuotoksia. Tutkimustulosten kommunikointia erilaisten kanavien kautta suuntaa nyt totuuden tavoittelun lisäksi tietoisuus johdon odottamista tuotoksista. Esitykset tuotoksina ovat kuitenkin vain indikaatioita tutkimuksen tieteellisestä tuloksellisuudesta, mutta ohjaussysteemin logiikalla ne ovat sinänsä tavoitteiden mukaisia tuloksia. Kyseessä on firmamuodosta tutun operaation sovellus yliopisto-organisaatiossa. Operaation tuottamat edut tieteen voimavarojen suuntaamisen epävarmuuksien manageriaalisessa hallinnassa saavutetaan kuitenkin sellaisessa tiedejärjestelmän tulosten metamorfoosissa, josta seuraa riskejä tiedon edistymiselle.

Voimme tietenkin naiivisti olettaa, että tieteen tuloksellisuuden mittaaminen sen esitystaloudellisten tuotosten määrällä korreloi positiivisesti tieteen ja oppineisuuden syvenevään tai laajenevaan etenemiseen, mutta itsestään selvää tämä ei ole. Tieteestä lähtevä näkemykseni yhtyy Max Weberin (2009, 32) esittämään käsitykseen, jonka mukaan tieteentekijän laatu ei ole mitattavissa ja rohkeiden uudistajien osalta se on usein jopa kiistanalainen. Tutkimusasioiden hallinnassa joudun kuitenkin kommunikoimaan tulosyksiköjohdon kanssa niiden välineiden avulla, joita rehtori on konsernijohtajan roolissa organisaatiolta edellyttänyt. Opettelimme mediaalista kommunikaatiota, jotta saavuttaisimme parempia päätöksiä tai ainakin ratkaisisimme, joitain akateemisen kollegiaalisen päättämättömyyden ongelmia. Riittänee kun totean, että dosenttina lisään urariskiäni, jos uushumanististen arvostusten määrittämässä tieteen elämänmuodon yksinäisydessä (*Einsamkeit*) korostan sisäisen ajallisuuteni tuottamaa tulosten esitysten harkintaa tuotosten toimeliaan tilittämisen sijaan.

Humboldttilaisen yliopiston johtoajatus *Bildung durch Wissenschaft* on jo laajasti ottaen korvautunut Max Weberiä (1956) mukaileval-

la periaatteella: tutkintoja tutkijakoulutuksen kautta. Ensimmäinen iskulause oli 1800-luvun yhteiskunnan luottavainen ilmaus persoonan kutsumuksen motivaatioperustaan ja tieteen elämänmuodon kautta etenevään sivistykseen. Weberin mukaelma puolestaan korostaa markkinakapasiteetistaan yhä tietoisemmaksi kehittyvää modernia figuuria. Saatamme tunnistaa tuon laskelmoivan ja kilpailevan keskiluokkaisen habituksen. Nyt näyttää siltä, että yliopiston manageriaalisten välineiden kehittämisessä laskentatoimi on päässyt ottamaan johdon ja rahoitus on yhä kohdennetumpaa. Tätä seuraa tieteenekijän laadun mittaaminen tuotosten kautta.

Koulutuksen ekspansion selityksperustaksi Weber (1956) ei kuitenkaan hyväksynyt enää persoonan kutsumusta sivistykseen, vaan yksilön halun yhteiskunnan koulumuodossa vahvistettuihin sertifikaatteihin *Bildungspatenten*. Bolognan prosessin reformismi kirvoittaakin teesin ns. korkeakoulutuksen kolmannesta syklistä: *tutkijakoulutus ei pääty tohtorikoulutukseen eikä tohtorikoulutus ole vain tutkijakoulutusta*. Teesiä seuraa hypoteesi, jonka mukaan koulumuodon määrittämänä vakiintuu myös *post doctoral* -sykli. Tuo ammattitutkijan uran odotushuone on jo strukturoitu tiedejärjestelmän porstuaksi, missä tohtori, joka ei ole enää itsestään selvästi *independent scholar* (IS), koulitaan työnjaollisesti organisoitun tutkimusryhmän johtajuuteen. Niinpä *check point* (IS) siirtyy tutkijakoulutettavan elämänkulussa hallitusti eteenpäin. Rakenne mahdollistaa myös tohtorin legitimiin eksklusion eli ohjaamisen tiedejärjestelmän ulkopuolisiin tohtoritietäisiin, mitä ne sitten yhteiskunnassa lienevätkin. Suomen Akatemiaan toteutti juuri tohtoritarpeen arvion, käyttämällä opetushallituksessa kehitettyä ammattialaperustaista mallia. Ohjelmastruktuurien tiukentaminen tutkijakouluissa etenee koulumuodon ja firman muodon yhteisvaikutuksessa.

Tutkijakoulujen ja tohtorihjelmien käsillä olevassa reformismissa edetään tietoisina odotuksista, joita voidaan ymmärtää koulun ja firman muotojen kautta. Niinpä *Bildung* -käsitteelle osittain vastakkaisten rakenteiden ja muiden koulutusratkaisujen kautta yritetään hallita tohto-

ritutkintojen sujuvaa tuotantoa sekä säädellä tieteen ja asiantuntijuuden hankalasti hahmottuvia urapolkuja, joilla on kytkentänsä talouteen.

Tutkimuksen variaation lisäys ja tiedon kaupallistamisen voimistuva intressi on ollut jo pitkään havaittava trendi. Hautamäen ja Ståhlen ohjelmassa on kyse yliopiston (*innovation-development-research*) käytäntöjen poliittisen kommunikaatiokaavan sisältämien "ristiriitojen uushumboldttilaisesta sovituksesta" eli jonkinlaisen tutkimus- ja opetusikäntännöissä toistaiseksi syventämättömän "uuden ykseyden" kolmannesta momentista. Konteksti pähkinän kuoressa: *Techne* on alistanut *Epistemen*, ja synnyttänyt *teknotieteellisten* (Derrida 1990) mahdollisuuksien odotushorisontin. Maailmanyhteiskunnan kasautuneen rahoitusvarallisuuden kiihdyttämä investointien näkökulma tarttuu näihin mahdollisuuksiin innovaation käsitteellä.

Myös yliopistopoliittikan kontingenssien hallinnan kommunikaatioon on muodostunut *research-development-innovation*-kaava (R-D-I). Kun sen poliittinen legitimitetti tunnustetaan, niin sen puitteissa kyse on vain painotusten vaihteluista. Yhden konjektuurin tiedeministeri painottaisi kaupallistamista (I-D-R) ja toinen strategista kehitystä (D-R-I). Tiedon (*episteme*) edistymiselle olennaiset tiedon itseisarvo ja julkisuusperiaate vaarantuivat jo sovel-luspainolla (D-R), kun TEKES perustamisensa 1980-luvulla ohitti Suomen Akatemian julkisen rahoituksen kanavoinnissa. Painolla (I-D-R) on siirretty TEKES-ajattelua Akatemiaan (kokonaiskustannusmalli ja SHOK). Firman merkitys on voimistunut ja sulkeutumisen todennäköisyys kasvanut tiedon edistämisessä. Yritystuen ja teknologian kehittämisen rajapinta on liudentunut. Ajankohtaisreaktioista ilmenee, ettei ole enää selvää millaista tutkimustoimintaa mistäkin kanavasta on milläkin menettelyllä soveliasta ja järkevää rahoittaa. Julkisuuden periaate, tai *tieteen kommunismi* (Robert K. Merton), on kuitenkin globaalin tiedejärjestelmän keskeinen instituutio eli tiedon edistymisen historiassa ankarasti koeteltu tavaksi muodostunut ratkaisu, josta poikkeaminen sisältää riskejä.

Sivistyksen käsitteen 1800-luvulla tavoittele-

man, tiedon itseisarvosta lähtevän tutkimuksen ja opetuksen tiukka ykseys on menettänyt ohjauskykyään. Tutkimustiedon ja -kurssien variaation lisäys ilmentää taustalla olevaa kompleksisuuden intensiteetin nousua. Helsingin yliopiston johtosääntö (2. §) ei puhu sivistysliikkeen tavoin tutkimuksen ja opetuksen tiukasta ykseydestä vaan ilmentää heikompaa sidosta. Se, että tutkimus ja opetushenkilöstöstä jokainen ”sekä tutkii että opettaa” voi tarkoittaa myös tutkija-opettajan työlle vieraiden kurssien opetusvelvollisuutta. Edellyttämekö tutkijakoulutettavista alkaen akateemisen henkilöstöltä yliopistopedagogiikan kursseja, joiden epäilen ammentavan osin koulupedagogiikasta. Sivistysliike 1800-luvulla pyrki syvemmälle. Jätän lukijan pohdittavaksi, onko nykyinen yliopistopedagogiikka syventänyt von Humboldtin (1990, 62–63) terävää katsetta luennon ja tieteen edistämisen välisestä suhteesta. Onko syvennetty J. G. Fichten (1762–1814) pedagogisia periaatteita, joita hän esitti vuoden 1807 suunnitelmassa Berliiniin perustettavaa korkeampaa oppilaitosta varten? Eikö tutkijan itsetietoisuus muodostu edelleen vaikkapa ohjausryhmän seminaarien vastavuoroisessa opettajuudessa, missä tieteen perustalta on tilaa opettajan ja opiskelijan roolien spontaaneille vaihtumisille? Kyse on kahden eriytyneen käytännön (tutkimuksen ja opetuksen) ykseyden temasta tieteen edistämisen ja opinollisuuden haasteena. Ovatko edes Snellmanin tekstit käytössä nykyisen yliopistopedagogiikan klassikkokirjallisuutena?⁶

Lähteet

- Bollenbeck, G. (1996). *Bildung und Kultur*. Frankfurt am Main, Suhrkamp.
- Fichte, J. G. (1807/1817). Deduzierter Plan einer in Berlin zu errichtenden höheren Lehranstalt. Teoksessa; Ernst Anrich (toim.) *Die Idee der deutschen Universität*, 124–217. Darmstadt, Herman Gentner Verlag.
- Klinge, M. (1989). Teoksessa: *Keisarillinen Aleksanterin Yliopisto 1808–1917*. Helsingin Yliopisto 1640–1990, osa II. Helsinki, Otava.
- Hautamäki, A. & Stähle, P. (2012). Johdanto (em. toim.) *Ristiriitainen Tiedepoliittikkamme: Suuntana Innovaatiot vai Sivistys?*, 9–118. Helsinki Gaudeamus.
- Lahtinen, M. (2006). *Snellmanin Suomi*. Tampere, Vastapaino.
- Luhman, N. (1990). *Die Wissenschaft der Gesellschaft*. Frankfurt am Main, Suhrkamp.
- Von Humboldt, W. (1990, 55–66) ja Sironen, E. (1990, 53–54); Derrida, J. (1990, 212–239); Manninen, J. 1990, 242–255; Mehtonen, L. (1990, 18–27); Pulkinen, T. (1990, 67–68). Teoksessa Kari Kantasalmi (toim.) *Yliopiston ajatusta etsimässä*. Helsinki, Gaudeamus.
- MacIntyre, A. (2009). The very idea of university: Aristotle, Newman, and us. *British Journal of Educational Studies*. Vol. 57, No 4, 347–362.
- Niiniluoto, I. (2011). *Dynaaminen sivistysyliopisto: Sata puhetta ja kirjoitusta vuosilta 1987–2010*. Helsinki, Gaudeamus.
- Riikonen, H.K. (2006). J. G. Herderin tuntemus Turun Akatemian piirissä Porthanin ja Franzénin aikana. Teoksessa Sakari Ollitervo ja Kari Immonen (toim.) *Herder, Suomi, Eurooppa*, 265–290. Helsinki, SKS.
- Rothblatt, S. (1997). *The Modern University and its Discontents: The fate of Newman's legacies in Britain and America*. Cambridge, Cambridge University Press.
- Paletschek, S. (2001). Verbreitete sich ein 'Humboldt'sches Modell' an den deutschen Universitäten im 19. Jahrhundert? Teoksessa Reiner. C. Schwinges (toim.) *Humboldt International: Der Export des deutschen Universitätsmodells im 19. Und 20. Jahrhundert*, 75–104. Basel, Schwabe & Co. Verlag.
- Savolainen, R. (2006). *Sivistyksen voimalla. J. V. Snellmanin elämä*. Edita, Helsinki.
- F.W.J. Schelling (1803). Vorlesungen über die Methode des akademischen Studiums. Gelegentliche Gedanken über Universitäten in deutschem Sinn. Teoksessa; Ernst Anrich (toim.) *Die Idee der deutschen Universität*, 1–123. Darmstadt, Herman Gentner Verlag, (1956).
- Schelsky, H. (1963). *Einsamkeit und Freiheit*. Hamburg, Rowohlt.
- Schleiermacher, F.D.E (1808). Gelegentliche Gedanken über Universitäten in deutschem Sinn. Teoksessa Ernst Anrich (toim.) *Die Idee der deutschen Universität*, 218–308. Darmstadt, Herman Gentner Verlag, (1956).
- Snellman, J.V. teoksiin on viitattu, joko *Samlade Arbeten* (SA) tai *Kootut teokset* (KT), jotka löytyvät internetistä, http://www.snellman200.fi/kootut_teokset/osat/osa23.jsp
- Weber, Max. (1956). *Wirtschaft und Gesellschaft: Grundriss der verstehenden Soziologie und Sozialpolitik*. Tübingen, Verlag von J.C.B. Mohr (Paul Siebeck).
- Weber, Max. (2009). *Tiede ja Poliittikka*. Tampere, Vastapaino.
- Wilenius, R. (2007). J.V. Snellmanin yliopistokasvatuksen filosofia. Juhani Tähtinen ja Simo Skinnari (toim.) *Kasvatus- ja koulukysymys Suomessa Vuosisatojen Saatossa*, s. 167–174. Turku, Suomen Kasvatustieteellien Seura.
- Väyrynen, K. (2007). Sivistysprosessi ja kouluinstituutiot J.V. Snellmanilla. Teoksessa Juhani Tähtinen ja Simo Skinnari (toim.) *Kasvatus- ja koulukysymys Suomessa Vuosisatojen Saatossa*, 149–166. Turku, Suomen Kasvatustieteellinen Seura.

6 Nuorisio korvannee osan Facebook-ajasta googlaamalla ”ylioppilaan velvollisuuksista” (KT 23, 302–326). Reijo Wileniuskin (2007) näkee tässä ajankohtaisuutta.

Kirjoittaja on dosentti ja Helsingin yliopiston käytätymistieteellisen tiedekunnan tutkimusasiainpäälikkö.